

INDIVIDUA V MYŠLENCE-PROPOZICI: TICHÉHO PŘÍSTUP

JIŘÍ RACLAVSKÝ, Katedra filozofie FF MU, Brno, ČR

RACLAVSKÝ, J.: Individuals in Thoughts-Propositions: Tichý's Approach
FILOZOFIA 64, 2009, No 7, p. 669

Stephen Schiffer's paradox of meaning shows that both Fregean and Russellian explanations of the individuals in thoughts-propositions are questionable. The author argues that it is Pavel Tichý's semantical system, which offers a viable middle way between the extremes of the above mentioned approaches, solving the Schiffer's paradox.

Keywords: Individuals – Thoughts – Propositions – Paradox of meaning – Transparent intensional logic

Cílem tohoto příspěvku je diskutovat prismatickým Tichého názorů téma, které se poměrně bohatě diskutuje v analytické filosofii. Klíčová je při tom otázka, jakým způsobem se vyskytují individua v myšlenke-propozici, přičemž v současné diskusi je odlišováno pojetí russelliánské (individuum je složkou propozice) a fregeánské (složkou propozice-myšlenky nikdy není individuum jako takové, vždy jen jeho nepřímý zástupce). Možnost interpretovat relevantní Tichého poznámky tak, že i podle něho se v myšlenke vyskytují sama individua, napadám a ukazuji, že namísto toho ve skutečnosti Tichý zastával pozici, která je zlatou střední cestou mezi Russellianismem a Fregeanismem. Tichého teorie významu (zejména vět) tak představuje účinné řešení Schifferova paradoxu o významu, který se opírá o to, že jsou pouze dvě kompozicionalitu respektující teorie významu vět, totiž Russellianismus a Fregeanismus.

Transparentní intenzionální logika. Dovolím si pro porozumění následujícího nejprve připomenout několik rysů Tichého Transparentní intenzionální logiky (TILky), která je jím samým použita jako systém explikace (explikace našeho konceptuálního schématu).¹ TILka (jejíž první podoba byla publikována v roce 1971) užívá teorii typů, v jejímž základu je objektová báze B sestávající se ze čtyř navzájem disjunktních kolekcí. Individua jsou prvky ι , pravdivostní hodnoty (T a F) prvky o , reálná čísla (sloužící i k reprezentaci časových okamžiků) prvky τ , možné světy prvky ω . Prvky všech kolekcí jsou jednoduché a též neanalyzovatelné entity (plyne též, že žádný možný svět neobsahuje individua). Rozmanité funkce z či do objektů utříděných v kolekcích v B , resp. z či do takovýchto funkcí, budeme také chápat jako objekty nad touto bází a jsou rovněž tříděny do typů. K filosoficky nejzajímavějším patří určité druhy intenzí (tj. funkcí z možných světů; u Tichého do chronologií entit určitého typu ξ , $((\xi\tau)\omega)$; intenzím Tichý často říkal ξ -úřady): jmenovitě to jsou vlastnosti individuí (hodnotami jsou třídy individuí; $((\iota\tau)\omega)$), propozice (hodnotami jsou pravdivostní hodnoty; $(\sigma\tau)\omega$), individuové úřady-koncepty

¹ Details, vysvětlení i obhajobu viz zejm. v [10]. Pro rozmanité Tichého aplikace TILky viz [12].

(denotované individuovými deskripcemi; hodnotami jsou individua; $((\omega)\omega))$). Tyto jsou rigorózními explikandy určitých pre-teoretických pojmů, resp. pojmů běžné analyticke filosofie. Kromě těchto množinově-teoretických objektů má TILka i jisté hyperintenzionální entity, kterým dal Tichý jméno *konstrukce*. Jde o abstraktní procedury, které mají povahou nejbližší k algoritmům. Jsou to strukturované entity, entity často nějak složené (skládají se z různých dílčích podkonstrukcí). Jejich písemný zápis je prováděn pomocí jakýchsi λ -termů. Tichého konstrukce se dělí do několika druhů: konstantám odpovídají jednokrokové procedury zvané *trivializace* (značeny ${}^0X$, kde X je jakákoli entita), proměnným coby znakům odpovídají *proměnné coby* konstrukce (důležité jsou proměnné možných světů, w , a časových okamžiků, t), aplikacím (funkce na argument) odpovídají *kompozice* ($[F\tilde{A}]$, přičemž $\tilde{A}$ je řetězec konstrukcí, F je taktéž konstrukce), λ -abstrakci odpovídá *uzávěr* (např. intenze jsou konstruovány uzávěry tvaru $[\lambda w [\lambda [\dots w \dots t \dots]]]$); kromě nich tu pak jsou jednoduchá a dvojitá exekuce; konstrukce různých řádů jsou členy příslušných kolekcí $*_1, \dots *_n$, funkce z a do i objektů nad B jsou rovněž typově utříděny v Tichého *rozvětvené teorii typů*. Důležitost přijetí konstrukcí si uvědomíme třeba na příkladu propozice, která je pravdivá ve všech možných světech; jistě nemůžeme plejády matematických teorémů či logických zákonů ztotožňovat s tímto výlučným objektem, matematika a logika přece nespočívá v obcování s touto již dobře známou entitou, ale ve zkoumání, odhalování oněch různých teorémů. Protože konstrukce jsou tím, co konstruuje rozmanité množinově-teoretické entity (např. jedna jistá funkce coby pouhé přiřazení hodnot argumentům je konstruována nekonečně mnoha různými konstrukcemi), ztotožnit ony teorémy právě s určitými konstrukcemi se proto jeví být materiálně adekvátní. Nejinak je tomu i pro různé filosofické pojmy, Tichý sám poukazuje na to, že to, co se někdy myslí *strukturovanými propozicemi*, jsou právě propoziční konstrukce (tj. konstrukce propozic), *Fregeho smysl* je jím vlastně explikován jakožto konstrukce, *Fregeho myšlenka* pak coby propoziční konstrukce (podotkněme, že běžná intenzionální logika považuje právě pouhé intenze za explicanda Fregeho smyslů). Tichého následovník Pavel Materna zas navrhl explikovat *pojmy coby* (určité) *konstrukce*. Dodejme, že konstrukce jsou tím, co výrazy (přírozeného) jazyka *vyjadřují*, jsou tedy explikans jazykových *významů* (příslušnými konstrukcemi konstruované entity jsou *denotáty* oněch výrazů).

Fregeanismus, Russellianismus a Schifferův paradox o významu. Jak je dobře známo, Gottlob Frege zejména ve své stati o smyslu a významu [3] řešil problém, co vlastně říkají poměrně informativní tvrzení jako ‚Scott = autor Waverley‘ a to v různých kontextech. Frege opakovaně připomíná, že nás vždy hlavně zajímá význam_F (Bedeutung; díky překladatelské praxi budeme častěji říkat denotát_F – ve spodním indexu vyznačuji, že jde o Fregeho, nikoli náš, termín). V přímých kontextech, v nichž se věta ‚Scott = autor Waverley‘ vyskytuje, jsou její podvýrazy o tomtéž významu_F-denotátu_F, tj. Scottovi. Netriviálnost informace spočívá v tom, že na druhé straně rovnosti je v dané větě uveden výraz, který Scotta zadává skrze *mysl, způsob danosti* („Art des Gegeben-seins“). Jenže tento smysl je zde přece jen cosi navíc, běžně nás zajímá denotát_F, říká Frege – smysl si proto odmysleme. V *nepřímých kontextech*, např. když obsah uvažované věty je předmětem něčího *domněnkového* („propozičního“) *postoje* (vztah domnívání se, věření, vědění apod.) však (každému) z daných výrazů odpovídá rovnou smysl; zde smysly odbourávat nelze, zato budou nyní pomíjeny denotáty_F. Když se třeba Jiří IV. domnívá,

že autor Waverley je básník, příslušná věta nijak není o těchto denotátech, což je patrné např. z toho, že nelze na ně vztáhnout existenční generalizaci (jak zjistil Quine). Neboť věta ‚Jiří IV. se domnívá, že autor Waverley je básník‘ by klidně mohla být pravdivá, jenže odvození ‚Existuje autor Waverley‘ nikoli. Doplníme, že ‚Scott = autor Waverley‘ je dle Fregeho v přímém kontextu o pravdivostní hodnotě, kdežto v nepřímém o myšlence, smyslu, který zadává pravdivostní hodnotu (ovšem nevíme jakou). Kupodivu tato „fregovská klasika“ (říkejme ji *varianta 1*), kdy jen někdy je smysl nezbytný, není vlastně předmětem diskuse o Fregeanismu a jeho názoru na to, zda jsou individua v myšlence.

Jak říkají mnohé interpretace, s Fregeho doktrínou o smyslu a významu_F to však vůbec není jednoduché. Protože třeba už ve své legendární stati klidně taky (a to ponejprve) říká, že *každému výrazu vždy přísluší smysl (varianta 2)*. Nejméně prosazovanou *variantou (3)* jeho nauky je ta, podle níž výrazu v přímém kontextu náleží *obvyklý význam* (význam_F = denotát_F) a *nepřímý význam* (obvyklý smysl), v nepřímém kontextu *obvyklý smysl* a *nepřímý smysl*. Mj. tato varianta se ovšem z hlediska interpretace jeví být finální rozhodnou formulací doktríny o smyslu a významu_F. Protože myšlenka se skládá ze smyslů odpovídajícím podvýrazům věty (silná vazba na variantu 2), jak opakovaně čteme u Fregeho, soudobý *Fregeanismus* je doktrínou, že v myšlence nikdy není přítomna entita, jakou je třeba individuum, ale vždy její smysl (způsob danosti), ono cosi „nepřímého“. Silné podklady pro toto nalézáme např. v často přetiskovaném „Dopisu Jourdainovi“. Frege píše, „věta musí mít smysl... Ale věta se skládá z částí, které musí nějak přispívat k vyjádření smyslu věty; takže ony samy nějak mají smysl“ ([4], 40); při chápání vět „zkonstruujeme smysl vět z částí, které korespondují těm slovům“ (tamtéž; povšimněme si zde důrazu na kompozicionalitu smyslů). Příklad hory z jihu pojmenované Afla, ale ze severu Ateb, komentuje Frege slovy „Objekt [ta jedna hora; J. R.] může být určen odlišnými způsoby a každý z těchto způsobů určení může dát vznik zvláštnímu jménu, a tato odlišná jména pak mají odlišné smysly“ ([4], 41).

Odbočme k *intenzionální sémantice* a její explikaci smyslu. Je známo, že Frege neposkytl žádný logický model smyslu. Přitom jsme viděli, že smysly jsou tím, o čem výrazy v nepřímém kontextu významově jsou. Otázka explikace smyslu je proto kruciólní pro explikaci významu a tak i logického vyplývání. Po vzoru zejména R. Carnapa (a zčásti A. Churcha) se přijalo, že v nepřímých kontextech výrazy vyjadřují nikoli extenze (individua, třídy apod.), ale rozmanité „entity-v-intenzi“. Dle intenzionální logiky jsou to funkce z možných světů, intenze. Převažujícím trendem žel bylo zachovat kontextualismus, závislost toho, co výraz znamená, od kontextu, v němž se onen výraz nachází (typicky tak činí Montagueho intenzionální sémantika). Fregeho myšlenka byla ztotožněna s propozicí tj. funkcí z možných světů (modálního faktoru) do pravdivostních hodnot a běžně se má za to, že každá věta vždy značí propozici („kontext ne-kontext“).

Opozicí k Fregeanismu je *Russellianismus*. Ten se vyskytuje v různých příbuzných podobách. Russellův názor doložíme jen z jeho známé (a příznačné) odpovědi Fregemu, jenž Russellovi 13. 11. 1904 napsal, že „Mont Blank se všemi svými sněhovými poli sám není komponentní součástí myšlenky, že Mont Blank je více než 4000 metrů vysoký... Smysl slova ‚Měsíc‘ je komponentní součástí myšlenky, že Měsíc je menší než Země, Měsíc sám (tj. denotát_F slova ‚Měsíc‘) není součástí smyslu slova ‚Měsíc‘; neboť pak by byl také komponentní součástí oné myšlenky“ ([7], 56). Bertrand Russell Fregemu 12. 12. téhož roku odpověděl: „Věřím, že přese všechna svá sněžná pole sám Mont Blank je

komponentní součástí toho, co je aktuálně tvrzeno v propozici ‚Mont Blank je více než 4000 metrů vysoký‘ nevypovídáme myšlenku, protože to je psychologická záležitost: vypovídáme objekt myšlenky, a dle mé mysli to je jistý komplex (objektivní propozice, řekl by někdo), jíž je Mont Blank komponentní součástí. ... V případě jednoduchého vlastního jména jako ‚Sókrates‘, nemohu rozlišovat mezi smyslem a denotací; uvědomuji si jen ideu, která je psychologická, a objekt. Či lépe: vůbec nepřijímám smysl, ale pouze ideu a denotát.“ ([7], 57). Jak lze dokládat i na dalších místech, součástí Russellovy propozice jsou ještě třeba vlastnosti či vztahy. Nuže Russellianismus je doktrínou, podle níž jsou to sama individua, ne jejich nějaké smysly, koncepty, co je součástí myšlenky-propozice.

Opět odbočíme k poněkud sémantickým otázkám. Co je možný svět? Lewisova vize, že možné světy jsou celky individuí, byla mnohými (právem) napadána. Říká se spíše, že to jsou stavy věcí, či propozice, z nichž se možné světy sestávají. Překvapivě ve známých intenzionálních sémantikách jsou vlastně stejně individua prvky možných světů. Přesto se má u stoupenců tohoto pojetí za to, že propozice coby pouhé funkce, individua přece jen neobsahují. *Propozice je prostě jen určitá asociace (graficky „tabulka“) pravdivostních hodnot s argumenty*, je to plochý, *nestrukturovaný, množinový objekt*. A v tom přichází zásadní potíž pro sémantiku zacházejícími s propozicemi. Části vět jistě mají své významy. Jak jistě víme, v intenzionální sémantice byly významy ztotožněny s nějakými intenzionálními (či běžnými extenzionálními) entitami. Takové odpovídají i výrazům ‚Scott‘, ‚je‘, ‚autor Waverley‘. Jenže *jakým způsobem jsou tyto významy podvýrazů kombinovány v propozici? Jak udržet intuitivně správnou ideu o kompozicionalitě významu?* Pro řešení David Lewis přišel s návrhem využít (*matematické*) *stromy*, které používali již lingvisté. Prostě budeme uvažovat, že významem věty není nějaká bisekce na množině možných světů (tj. propozice), ale jistá matematická „struktura“, strom, na jehož větvích jsou intenze (a extenze) odpovídající podvýrazům té věty (srov. [5]; varianty tohoto návrhu se stále živě diskutují); takovýmto konceptům budu říkat „*intenze na stromech*“. Ovšem jak známo, matematický strom není ničím jiným, než jistou extenzionální, množinovou entitou. To je jistá nevýhoda, zejména když uvážíme různé komplikace s domněnkovými postoji. Není též jasné, co takovýto strom dělá, jak je možné, že kombinuje intenze (a jiné objekty) rozmanitých typů, do propozice (vskutku taková typově bastardní funkce je stěží logicky obhajitelná). Co tedy váže význam slova ‚Scott‘ s významem (tj. intenzí) deskripce ‚autor Waverley‘? *Co kombinuje čísla a funkce ve skutečně strukturované komplexy?* Teorie „intenzí na stromech“ zde nemohou volit jinou odpověď, než že je to onen strom, tento matematický výraz sám, co to všechno zařídí.² Následkem vysvětlování významu pak není předvedení významu, ale pouhý překlad do sofistikovanější verze „stromovštiny“, jazyka, jímž dokonce ani nikdo nemluví. A jak víme, říci, co je překladem slova do jiného jazyka, tedy který výraz má tentýž význam, vskutku neobnáší explikovat, co onen (shodný) význam je. Každopádně nejtěžší závadou „intenzí na stromech“ je, že intenze

---

² „Ten term, jazykový výraz, se tak stává víc než způsobem *referování* na nezávisle specifikovatelné téma [subject matter]: stává se pro něj *konstitutivní*. Aritmetická zjištění musí být, při tomto přístupu, chápána jakožto zjištění *o* jazykových výrazech. ... Ale poněvadž výraz je vždy částí jednotlivého notačního systému, náš teoretik musí chápat aritmetika jakožto specificky se zabývajících určitou notací.“ ([12], 7).

visí na stromu „jako ozdoby na větvičkách vánočního stromečku“ (srov. [12], 7). Tichého sémantika však zde přichází se zásadním návrhem: *je to konstrukce, co kombinuje funkce a objekty dohromady ve strukturovaný celek*.³ A tak vysvětlení, jak se mohou významy podvýrazů věty kombinovat v komplexní význam, a ne v prostou propozici, je řádně rigorózně vysvětlen, aniž by se upadlo např. v lingvisticismus (to, že významem výrazu je jiný výraz). Propoziční konstrukce, konstrukce konstruující propozici, se sestává z podkonstrukcí, které jsou významy podvýrazů věty (což obnáší kompozicionalitu), každý tento význam-konstrukce, konstruuje (typicky) množinově-teoretický objekt, jakým je třeba individuum, individuový úřad, apod. Už z tohoto sémantického pojetí je mj. zřejmé, že významy vlastních jmen jsou podle Tichého konstrukce individuí (často „jednokrokové“, tedy trivializace individuí), ne prostě denotáty-individua, protože jedině konstrukce mohou být podkonstrukcemi (tedy částmi v přísném slova smyslu) konstrukcí.

Dnešní Russellianismus (ovšem ani Fregeanismus) ale nemá svůj původ v teorii „intenzí na stromech“. Svůj nejsilnější sémantický kořen má patrně v Kaplanově filosofii jazyka. Zejména v ní David Kaplan prosazoval pojem singulární propozice, která odpovídá větám jako ‚Mont Blank je více než 4000 metrů vysoký‘. Protože Kaplan výslovně čerpal z Russella a pro struktury singulárních propozic se Russella dovolával (srov. [2]), do analytické filosofie jazyka se jako legální (protože přece významným sémantikem ospravedlněný) dostal pojem *Russellovské strukturované propozice*. Od té doby je zvykem hovořit o tom, že tu jsou entity, které jsou součástí propozic a že propozice jsou strukturované. A to navzdory tomu, že propozice byla předními sémantiky – kteří přitom působili i jako významní filosofové, např. S. Kripke, J. Hintikka – explikovány prostě jen jako funkce z možných světů. Mezi oním filosofickým konceptem strukturovaných propozic a sémantickým konceptem propozic coby funkcí z možných světů se tak otevřela doslova *propast*. A není uznán žádný jednoznačný koncept, přesněji rigorózní explikan-dum strukturované propozice, který by tuto hlubinu překlenoval. V širším povědomí je nanejvýše známo jediné řešení: strukturované významy Maxe Cresswella. Jenže Tichý odhalil nedostatečnost tohoto návrhu,⁴ takže jediným vhodným kandidátem na *explikaci strukturovaných propozic, je ve světě vlastně blížeji neznámá (možná jen ignorovaná) Tichého koncepcí propozičních konstrukcí*.⁵ Ve své monografii [11], která je zaměřena na rozbor Fregeho díla, Tichý přirozeně nediskutuje Russellianismus. Snad jedině v ([12], 882) čteme jeho názor, jak vysvětlit onu pro Russella „nevysvětlitelnou jednotu“, která charakterizuje komplexy, jimiž mají být Russellovy propozice (řešením jsou propoziční konstrukce); jenže ani tentokrát Tichý nerozebírá problém výskytu individuí v takovýchto propozicích. Zato si vzal Tichý výslovně na mušku Fregeanismus.

Než přikročíme k příslušným detailům, podíváme se na *Schifferův „paradox o významu“*. Stephen Schiffer ve stati *A Paradox of Meaning* ([8]; ale naráží na něj i v řadě dalších svých textů) vedle sebe postavil a srovnal Fregeanismus a Russellianismus, načež se pozeptal na jejich přístup k explikaci významu. A sestavil paradox, tedy odvození, kdy z intuitivně platných premis plyne nějaká nepřijatelná konkluze. Uvažuje, že 1) that-

³ Blíž k tomuto zejména 1. kap. [12].

⁴ Viz ([12], 839 – 841).

⁵ Rozšířenost zmatení propozic (a jiných entit uznávaných intenzionální logikou) s jejími konstrukcemi si Tichý velmi dobře uvědomoval; srov. např. ([10], 14).

klauze⁶ (tedy zejm. věty vnořené ve větách domněnkových-propozičních postojů) denotují propozice, a dále že 2) denotace that-klauzí je determinována syntaxí a denotací slov, z nichž se sestávají. Tvrdí pak, že jedna z těchto tezí musí být zavržena, neboť neexistuje udržitelná teorie zachovávající kompozicionalitu významu, která by tyto teze 1) a 2) udržela. Uvažme větu „Jiří IV. se domnívá, že Scott je básník“. Dle Russellianismu má Jiří IV. vztah domnívání se k propozici, která se skládá z individua „Scott“ a vlastnosti „být básník“ (dle Fregeanismu, zřejmě, ale k propozici-myšlence skládající se ze způsobu danosti Scotta, např. „autor Waverley“ a způsobu danosti bytí básníkem); zde je Russellianismus snad oprávněný. Uvažme však další dvě věty, „Jiří IV. se domnívá, že autor Waverley je básník“ a „Jiří IV. se domnívá, že autor Ivanhoe je básník“. Námitka proti Russellianismu je nyní prostá: předmětem domnívání se Jiřího IV. je v obou případech jedna a tatáž propozice obsahující individuum, Scotta. Jenže to by v případě, že Jiří IV. nemá tušení, že autor Waverley je autorem Ivanhoe, znamenalo, že klidně může být pravdivá prvá z oné dvojice vět, kdežto druhá nikoli. To ukazuje, že Jiří IV. nemůže mít v obou případech k postoj k jediné a téže propozici (za takovéto okolnosti by totiž inference byla v pořádku, což zjevně není). Fregeanismus se takovéto chyby nedopouští. Jenže proti Fregeanismu lze (krom jiného) namítnout, že věta „Jiří IV. se domnívá, že autor Waverley je básník“ má dostatečně jasný význam, aniž bychom přitom mysleli na jakýkoli způsob danosti („mode of presentation“), který odpovídá výrazu „autor Waverley“ (takovým by byl možná „nejoblíbenější Fregeho smysl“). Pochyby vyvolává (což ale Schiffer nepíše) už jen názor, že věta „Scott je básník“ má mít smysl složený ze smyslů jako „autor Waverley“ (či snad „autor Ivanhoe“?); Fregeanismus se zjevně dopouští fantaskního přimýšlení smyslů. Jako východisko vidí Schiffer svou hidden-indexical theory (teorie skrytých indexikálů), která ale prosazuje, že význam věty jako „Jiří IV. se domnívá, že Scott je básník“ je kontextuálně podmíněn. Neboli nám prý není doopravdy jasný z toho, co znamenají jednotlivé podvýrazy a jak se tyto jednotlivé významy skládají v celek (tím je i po kompozicionalitě). Jak bylo patrné i z našeho výkladu, Schifferem odhalený paradox byl delší dobu na spadnutí. Závěr, který učinil (kontextem tajemně podmíněný význam zcela jednoznačné věty), že také není v současnosti něčím výjimečným.

Tichý o individuích v myšlenke-propozici. Jakoby Tichý předjímal ohlášení tohoto paradoxu, explicitně poukazoval na jistou nevýhodu jedné z oněch extrémních pozic, totiž Fregeanismu. Z jeho monografie *The Foundations of Frege's Logic* [11] je také zjevné, že Russellianismus je pro něj také neakceptovatelný. Neboť věta „Jiří IV. se domnívá, že autor Waverley je básník“ totiž nevypovídá o vztahu k propozici, jejíž součástí by byl rovnou Scott, ale o vztahu k propoziční konstrukci, jejíž podkonstrukcí je konstrukce individuového úřadu „autor Waverley“, jmenovitě $\lambda w \lambda t$ [⁰Básník_w [$\lambda w \lambda t$ [⁰Autor_w [⁰Waverley]]_w]].⁷ Někdo by se optal „Jak to, že ona vnořená věta je o tom, že jistý indivi-

⁶ Dovolme si zde „that-clauses“ překládat tímto primitivním způsobem.

⁷ „ $\lambda w [\lambda t [...]]$ “ zkracujeme na „ $\lambda w \lambda t [...]$ “, „ $[[...] w] t$ “ zkracujeme na „ $[...]$ “_w. Typy některých konstruovaných entit (dopouštíme se jistých simplifikací, např. romány coby type-y jsou stěží individua): Scott, Waverley, Jiří IV., Marmion, Ivanhoe / ι , „být básník“ / $((\iota \tau) \omega)$, „autor (něčeho)“ / $((\iota \tau) \omega)$, „domnívat se (vztah k propozicím)“ / $((\iota \tau) \omega)$, „domnívat se“ (vztah k propozičním konstrukcím řádu k) / $((\iota * k) \tau) \omega$.

duový úřad má vlastnost „být básník“? To by byl jistě nesmysl a Tichého teorie mu účinně předchází. Ač daná věta je i o onom úřadu i o oné vlastnosti, predikace se týká hodnot těchto intenzí, neboli určitého nezmíněného individua a určité nezmíněné třídy individuí (v konstrukcích je to patrné na kompozici konstrukcí těchto intenzí s proměnnými světu a časů – ty dodávají argumenty pro příslušné intenze, což by vedlo k hodnotám těchto intenzí); srov. k tomuto Tichého práce o de dicto/de re, např. ([12], 249 – 264) či ([11], sekce 41, ale už i 39).

Vraťme se k Tichého kritice Fregeanismu. Mírná interpretační obtíž příslušné pasáže spočívá v tom, že Fregeanismus napadá v sekci 40 („Aboutness“), která užívá výslovně provizorně *simplifikovanou teorii významu* (srov. [11], 208). Podle této teorie jsou ignorovány konstrukce coby sémantické entity a tak to, o čem výraz je (o čem vypovídá), je denotovaná entita. Neboli věta ‚Scott je básník‘ je díky výrazu ‚Scott‘ o Scottovi (individuu) a díky výrazu ‚básník‘ o vlastnosti „být básník“. Znovu upozorňuji na to, že Tichým byla explicitně označena jako provizorní, načež záhy je (sekce 43, „Constructional attitudes: aboutness revisited“) různými argumenty vyvrácena. Navíc sama o sobě vede vlastně k nejasnému shluku extenzí a intenzí, které nic nedrží dohromady, tedy k něčemu, co Tichý napadá už v kapitole první. A to ani nemluvíme o tom, že již v knize předcházející stati [10] předložil teorii, podle níž přinejmenším vlastním jménům odpovídá v myšlence „bezprostřední (či: transparentní) smysl“, a na základě [11] se můžeme domnívat, že ten je modelován jakožto trivializace. Takže ve skutečnosti je podle Tichého naše věta ‚Scott je básník‘ o konstrukcích ${}^0\text{Scott}$ a ${}^0\text{Básník}$, primitivních pojmech-smyslech těchto entit. Takovéto jednoduché smysly jistě musí existovat, neboť nemohou být všechny smysly jen složené. Tyto jsou podkonstrukcemi propoziční konstrukce $\lambda w \lambda t$ [${}^0\text{Básník}_w$ ${}^0\text{Scott}$], která je významem dané věty.

Než pokročíme dále, stručně nyní odbijeme Schifferův paradox o významu. Protože v myšlence, propoziční konstrukci, která je významem, věty, významem, který kompozičně skládá významy podvýrazů a tak vlastně i příslušné denotáty, nikdy není obsaženo individuum, takže lečjaká substituce konstrukce úřadu (Fregeho smyslu), jež je sémantickým korelátém deskripce, není jen tak povolena,⁸ Tichého návrh se vyhýbá Skylle Russellianismu. Poněvadž Tichého návrh nevede k umělému dosazování Fregeho smyslu, způsobů danosti individuí, namísto individuí samých, vyhýbá se i Charybdě Fregeanismu. Tímto je *paradox o významu* v Tichého sémantické koncepci vyřešen. Nuže při oné námi diskutované simplifikaci Tichý Fregeemu vytýká, že přeci je možné, aby v myšlence-konstrukci byly obsaženy non-determinátory (Fregeho smysly Tichý chápe jako determinátory, tj. intenze) jako osoby, hory a další konkrétní jednotliviny a že popřít toto by popíralo common-sense ([11], 208 – 209). Poté diskutuje možnou Fregeho obavu, že přece nemohou ty části Etny, ani ty kousky lávy, o nichž on, Frege, nemá nejmenší tušení, vstoupit do myšlenky, že Etna je vyšší než Vesuv.⁹ Tichý Fregeemu odpovídá: „Když Etna vstupuje do myšlenky, že Etna je vyšší než Vesuv, je tam coby holé individuum. Nenese se sebou, takříkajíc, svou přírodní historii. Myšlenka, že Etna je vyšší než Vesuv, je per-

⁸ V [12] srov. Tichého práce o dedukci.

⁹ Tichý diskutuje Fregeho výrok analogický námi výše citovanému (Frege píše, že je přece absurdní, aby všemožné jemu neznámé kusy lávy, které jsou částmi Etny, byly součástí myšlenky, že Etna je vyšší než Vesuv).

fektně slučitelná s myšlenkou, že Etna není složena z lávy. Aby pochopil kteroukoli z nich, nikdo nepotřebuje vědět cokoli o chemickém složení Etny či její geologické historii. Vše, co potřebuje vědět, je její numerická identita. Okolnost, že Etna je fakticky vyrobená z lávy tak nečiní žádnou překážku pro pochopení té myšlenky“ ([11], 210).¹⁰

Uvažme pomyslného (byť třeba skutečného) zastávce Fregeho, který nesouhlasí právě s Tichým.¹¹ Vždyť přece Etna vždy nějakou (i nahodilou) vlastnost má. Jistě nelze individuum se všemi jeho vlastnostmi do myšlenky pojmout. Z toho ale plyne, že individua v myšlence být nemohou, uzavírá náš Fregeanista. Jeho následující úvahy mohou být různé, třeba bude říkat, že v ní musí být individuum zastupováno nějakým typickým fregeánským smyslem (třeba „být to jediné individuum, které je totožné s I“), anebo aspoň nějaký jeho pojem ($\lambda w \lambda t$ [$^0 \text{sing} [\lambda x$ [$^0 = x$ $^0 I$]]]), konstrukce úřadu zmiňovaného v předchozí závorce), či že prostě není možné, aby individuum bylo v myšlence bez svých esenciálních vlastností. Vždyť individuum nemůžeme myslet – a tak tedy ani uchopit v myšlence, říká – bez jeho sebeidentity a dalších takových vlastností. Předně může někdo z takovýchto názorů nabýt dojem, že tu jsou protřepávány epistemologické a ontologické otázky, které se mívají s tak prostou věcí, jakou je uchopení významu věty, tedy myšlenky. Individuum jistě má spousty vlastností, jenže přeci na to nikdo vědomě nemyslí, když v okamžiku komunikace uchopuje myšlenku, že Etna je vyšší než Vesuv. Ta myšlenka je o Etně, vztahu „být vyšší než“ a Vesuvu. Rozvažování o kdekajících vlastnostech Etny (apod.) je pak prostě přímýšlením něčeho, co v té myšlence vůbec není. Je tu přece jen jedna myšlenka („Etna je vyšší než Vesuv“), nikoli klubko myšlenek jako „Etna je se sebou identická“, „Etna je to jediné individuum, které je totožné s Etnou“, „Etna je to jediné individuum toho jména“, „být vyšší než je vztah“, „být vyšší než je se sebou identický vztah“, atd. atd. Nepopírám, že kterákoli z těchto vedlejších, byť souvisejících myšlenek, je pravdivá. Jen o nich není (o nich nehovoří) věta ‚Etna je vyšší než Vesuv‘. To je zjevné i z toho, že propozice, že Etna je vyšší než Vesuv, má zcela určitý průběh pravdivostních podmínek, ale ten je jistě odlišný od triviální pravdivé propozice, že Etna je se sebou identická; taktéž je odlišná propozice, že Etna je sopka, či že Etna je veliká hrouda lávy – existují takové možné světy (a časy), v nichž Etna je sice sopka, ale není vyšší než Vesuv.

Možná je celé nedorozumění v tom, co se zde myslí pod slovem ‚uchopit‘. Spolu s Tichým uvažují prostý přímý úchop individua či myšlenky (skrže jednoduchý pojem, tj. $^0 X$, kde X je individuum či propoziční konstrukce). Učiním-li přirovnání, tak když říkám ‚Uchop tu lopatu‘, mám na mysli popadnutí toho předmětu. Ovšem náš Fregeanista uchopování té lopaty chápe jako poměrně komplexní činnost, například se předtím musí převléci do pracovního oblečení, musí zjistit, zdali je pro sahání na lopatu vůbec příhodné počasí, zaujmout správný postoj k onomu nástroji, apod.; proto nemůže jen tak přímočaře uchopit individuum nebo myšlenku, napřed si to musí dokola všelijak obmyslet. Samozřejmě, že myšlení je komplexní záležitost, jenže onen shluk myšlenek musí někde mít

¹⁰ Této pasáži předchází úsek o nekonstitutivnosti vlastnosti ‚být z lávy‘ pro identitu Etny, formule teorie holých individuí, následují pak i úvahy o konceptuálním abstrahování vlastností od individuí.

¹¹ Za figuru našeho Fregeána a jeho teorie vděčím inspiraci bohaté diskusi s Pavlem Cmorejem. To však v žádném případě neznamená, že jde o teoretickou pozici zastávanou Cmorejem, v našich diskusích šlo vždy o argumenty pro a proti, nikoli o demonstraci osobních pozic. Poznávám, že naše postoje na úzce související problematiku tzv. ryzcích individuátorů jsme předložili ve statích ([1] a [6]).

základy – nelze entity uchopovat pouze a jen skrze nepřímé cesty. Přes všechny ty složenosti nepřímých úchopů musí existovat i úchopy přímé, jinak by tu byl nekonečný regres, kdy jakákoli složenina je vystavěna vždy jen ze složenin. A Tichému šlo o sémantiku, tedy o to, že v myšlence jsou entity uchopeny přímo, bezprostředními transparentními smysly, ne nepřímo, oklikou. To je materiálně adekvátní našemu přesvědčení, že myšlenku „Etna je vyšší než Vesuv“, uchopuji, chápu, aniž bych musel vědět cokoli o vlastnostech Etny a Vesuvu (a i aniž bych při uchopování oné myšlenky ještě myslel na jiné myšlenky, které se těch dvou individuí nějak týkají).

Názor nejen našeho Fregeána na uchopování individua v myšlence má své dva protějšky, jeden ontologický, druhý epistemologický. Ontologickým názorem je esencialismus, nauka, že i nejjednodušší předměty mají poměrně tučnou podstatu obsahující spousty vlastností (i vskutku kontingentní). Ponechám tento (Tichým mj. napadaný) názor zde bez kritiky. Té ale neunikne rodný bratr (ne-li spíše otec) esencialismu: názor, že individua známe, poznáme, nikoli přímo, ale vždy až skrze vlastnosti, které má. Tento názor je mezi filosofy dosti populární, je ale s podivem, že tito nepřezkoumali filosofické důsledky, které z něj plynou, což jsou konsekvence, které by mnohdy sami jistě nechtěli připustit. Ukazují nám totiž na určitý dřevěný stůl, tedy určité individuum, nazvěme ho S_1 , a ptají se, co by se stalo, kdyby přestal být stolem dřevěným, ale stal se třeba stolem bakelitovým, či dokonce by se stal hromádkou popela. Dá rozum, říkají, že za takových okolností bychom už nemohli poznat S_1 jakožto S_1 . Vždyť k poznání S_1 jsme ho potřebovali poznat na základě toho, že je to dřevěný stůl tu před námi, že má ony jisté vlastnosti. To individuum S_1 jsme poznávali na základě vlastností – a když už má vlastnosti jiné, musí to být odlišné individuum. Je ale vskutku nezbytné, abychom identifikovali S_1 , „uchopili jeho numerickou identitu“, právě až skrze empirické testování? To přece ne: abychom mohli něco empiricky ohledávat, např. prověřit, zda instanciuje empirické vlastnosti jako „být dřevěný stůl“, musíme nepochybně nejdříve určit, kognitivně uchopit, jisté individuum, které ty vlastnosti snad nese. Tím je v našem případě individuum S_1 . Tedy musíme nejdříve (konceptuálně) identifikovat toto individuum S_1 , poznat ho coby prostě to individuum totožné s S_1 , a to dříve, než ho budeme moci empiricky ohledávat, „identifikovat na základě vlastností“. A my přece předem víme, co je S_1 – je to právě S_1 ; tak k čemu ohledávání jeho rozmanitých vlastností pro zjištění jeho identity. Kromě toho je nejasné, k čemu by nás zkoumání vlastností S_1 mohlo dovést z hlediska poznání totožnosti S_1 . Zjistili bychom snad třeba jeho totožnost nikoli se sebou, ale třeba s numericky odlišným individuem S_2 ? To je přece vyloučeno („ne entity bez sebe-identity“). Pokud bychom přesto aspoň hypoteticky připustili změnu individua S_1 v S_2 , došli bychom k překvapivému závěru, že žádný nosič vlastností, tj. individuum, „nepřežije“ změnu způsobenou pozbytím (či nabytím) nějaké vlastnosti (či aspoň té, na základě níž jsme ho údajně „poznali“). To je ale proti zcela proti naší základní intuici, že individua změny ve vlastnostech běžně přecházejí bez ztráty své identity, svého fundamentálního naturelu (změny v souboru vlastností, které instanciují, se individuí přece děje „dnes a denně“). Kromě toho explicitnější varianta prosazovaného návrhu empirického zjišťování, totiž ověřování, zda ta věc, která je dřevěná, je dřevěná, vůbec není pravým empirickým ověřováním – dřevěná věc je dřevěná věc tautologicky, neexistuje k tomu empirický protipříklad. Přesto nejtěžším proviněním této teorie na zdravém rozumu je onen *epistemologický kruh*, kdy

k poznání individua musíme nejdříve poznat jeho vlastnosti, jenže ke zjištění, které vlastnosti nějaké individuum má, musíme nejdříve uchopit to individuum, co ony nějaké vlastnosti nese.¹²

Vraťme se ještě k Tichého individuím v myšlence. Jak jsme viděli i výše, akceptování Fregeánské teorie o individuích v myšlence by nás uvrhlo do osidel paradoxu o významu, což je osudné právě Fregeánovi, ne Tichému. Kromě toho je jeho centrální výhrada proti Tichému, tedy že to nejsou individua, co je v myšlence, ale jejich nějakí nepřímí zástupci, stejně lichá – vzal písemně a doslova danou Tichého pasáž, v níž je napadán Frege. Zapomněl si ale dočíst pasáže, v nichž propoziční konstrukce, myšlenky, jsou sestaveny jedinečně z podkonstrukcí, takže nikoli Etna jako taková, ale ⁰Etna je to, co je součástí myšlenky jako $\lambda\omega\lambda t$ [⁰Vyšší_než_{wt} ⁰Etna ⁰Vesuv]; v této je jen „jednoduchý smysl“ Etny, ne to individuum. Navíc vzít Tichého polemiku s Fregem doslova je založeno i na následujícím pochybení. Neboť v Tichého systému jsou známy jen dva rigorózní vztahy „obsahovat“. První z nich se kontingentním vztahem mezi individui, z nichž jedno je (náhodně, materiálně) obsaženo v druhém, když je jeho částí třeba tak, jak individuum X (které je třeba jablčným ohryzskem) může být obsaženo v jisté popelnici, individuu Y. Druhým vztahem je vztah obsahování, který je nekontingentní, neboť v jakémkoli světě je jeho extenzí třída dvojic konstrukce-konstrukce, přičemž ty první jsou podkonstrukcemi těch druhých (např. ⁰Etna je obsažena, je podkonstrukcí, v konstrukci $\lambda\omega\lambda t$ [⁰Vyšší_než_{wt} ⁰Etna ⁰Vesuv]). Takže konstrukce jsou složeny výlučně z podkonstrukcí, obsahují jedinečně podkonstrukce. Etna není částí ⁰Etna (není v ní obsažena) – Etna není konstrukce, přirozeně tedy není podkonstrukcí konstrukce ⁰Etna. Proto pak nemá smysl se ptát, „jaké druhy vlastností má individuum v propoziční konstrukci?“, „jaké vlastnosti má individuum ve své trivializaci?“, či přemýšlet, „zdali se individuum vyskytuje ve své trivializaci bez vlastností“.

LITERATURA

- [1] CMOREJ, P.: Holé individua a predikácia. In: M. Zouhar (ed.): *Jazyk z pohľadu sémantiky, pragmatiky a filozofie vedy*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2006, s. 137 – 161.
- [2] KAPLAN, D.: How to Russell a Frege-Church. In: *The Journal of Philosophy*, 72, No. 19, 1975, pp. 716 – 729.
- [3] FREGE, Gottlob: O smyslu a významu. In: *Scientia et Philosophia*, č. 4, 1992, s. 33 – 75.
- [4] FREGE, G.: Dopis Jourdainovi. In: *Organon F*, 7, 2000, č. 1, s. 40 – 41.
- [5] LEWIS, D.: General Semantics. In: *Synthese*, 22, 1970, č. 1/2, s. 18 – 67.
- [6] RACLAVSKÝ, J.: Ryzí individuátory a holá individua. In: *Organon F*, 15, 2008, č. 3, s. 493 – 507.
- [7] SALMON, N. U. – SOAMES, S. (eds.): *Propositions and Attitudes*. Oxford UP 1988.
- [8] SCHIFFER, S.: A Paradox of Meaning. In: *Nos*, 28, 1994, No. 3, pp. 279 – 324.
- [9] TICHÝ, P.: Kripke on Necessity a posteriori. In: *Philosophical Studies*, 43, 1983, No. 2, pp. 241 – 255.¹³
- [10] TICHÝ, P.: Frege and the Case of Missing Sense. In: *Grazer Philosophische Studien*, 27, 1986, 1, pp. 27 – 47.

¹² Argument proti poznávání individuí pomocí vlastností jsem si přizpůsobil z Tichého statě [8], viz zejm. v ([12], 521 – 522).

¹³ Tichého publikované texty jsou přetištěny v [12].

- [11] TICHÝ, P.: *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1988.
[12] TICHÝ, P.: *Pavel Tichý's Collected Papers in Logic and Philosophy*. V. Svoboda, B. Jespersen, C. Cheyne (eds.), Dunedin: Otago UP, Praha: Filozofia 2004.

PhDr. BcA. Jiří Raclavský, PhD.

Katedra filozofie FF MU

Arna Nováka 1

602 00 Brno

Česká republika

e-mail: raclavsk@phil.muni.cz

**Trnavská univerzita v Trnave
Filozofická fakulta
Katedra etiky a morálnej filozofie**

p o r i a d a

4. medzinárodnú vedeckú konferenciu

***Transformácia ľudskej identity v strednej Európe po
roku 1990***

Termín: 9. október 2009

Miesto konania: Filozofická fakulta TU v Trnave, Hornopotočná 23, 918 42 Trnava

Kontakt: Filozofická fakulta TU

Katedra etiky a morálnej filozofie

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Telefon: +421 33 5939210

e-mail: etika@truni.sk